

Elio Frattaroli
Att läka själen i hjärnans tidsålder
Forum, 2001

Elio Frattaroli (i forts. F.) är en amerikansk psykoanalytiker som samtidigt som han är verksam vid en psykiatrisk klinik har en egen mottagning. Han säger att han använder sig av psykofarmaka i cirka hälften av de fall han behandlar, men kräver då att man under medicineringen går i terapeutisk behandling. Det är således en kliniker som har en grund att stå på när han uttalar sig om vad det innebär 'Att läka själen i hjärnans tidsålder' – titeln på den nästan 400-sidiga bok han skrivit.

Boken är ett behärskat men samtidigt passionerat angrepp på den vetenskapliga materialismen i vår tid och speciellt då den vetenskapliga materialismen, som han menar gjort modern psykiatri till en verksamhet enbart inriktad på att via medicinering upprätta en balans mellan hjärnans funktioner; detta samtidigt som den ser patientens subjektiva symtom och lidande, som visserligen svåra men likväl ointressanta bifenomen av denna obalans. Mer specifikt inriktar han sig på Peter Kramers kända bestseller 'Lyssna till Prozac'.

F. menar att man i psykiatri inriktar sig på att upprätta denna homeostas oberoende av patientens inre upplevelser och existentiella situation. Man arbetar utifrån en vad han kallar Simbassängsmodell, enligt vilken det gäller att hålla sig flytande, inte sjunka, att göra sina längder, samtidigt som man på ett smidigt sätt undviker att stöta ihop med de andra i bassängen.

Mot Simbassängsmodellen ställer han Sökandemodellen (The Quest); enligt vilken att falla, att sjunka, kan vara ett meningsfullt tecken på att man i sitt liv har förlorat kontakten med sitt djupare själv och dess sökande efter utmaningar och mening. Personen har i stället fastnat i en upprepning av tidigare livsmönster och anpassat sig efter en materiellt inriktad yttervärlds krav.

Han menar vidare att vi inom oss har en andlig dimension som kommer till uttryck i form av vårt självmedvetande och vår outgrundliga intention att utvecklas mot högre komplexitet och en vidare förmåga till kärlek. F. anser t. ex. att Descartes (Cartesius) upptäckte sin själ, sin andliga dimension, just under sitt tvivel på sitt filosofiska systems giltighet. Hans kända ord 'Cogito, ergo sum', skall enligt F. läsas: "Jag tvivlar, alltså är jag". Freuds Observerande Jag samt hur Freud senare utvecklade Jagets betydelse implicerar också, anser F., en andlig dimension.

Vi befinner oss ständigt i inre konflikt mellan olika krafter, och vi har ett behov av att den konflikten når vårt medvetande och att den, med det senare som stöd, driver oss till utveckling. Den inre konflikten bör alltså inte tas ifrån oss utan den bör snarare medvetandegöras och lyftas fram för patienten. Ett psykiskt insjuknande eller annan psykisk kris kanske bör behandlas med psykofarmaka för att göra symtomen tolerabla, så att det blir möjligt för patienten att lyssna till sitt inre. Det fall (in i en psykisk kris) som skett innehåller troligtvis en tvingande påminnelse om det inre behovet av att omvärdera sitt liv och sin livsriktning mot djupare och mer genuina mål. Därtill kan medicinen vara en hjälp, men den får fördenskull inte hindra patienten att ta till sig den existentiella konflikten. I allmänhet behövs därför en terapeut som är öppen för ett sådant synsätt. Han beskriver fall, där han menar att insatt medicinering utan samtidig terapi lett till att medicinen efter några år slutar

verka samt att ingen annan heller fungerar, just beroende på att den existentiella krisen inte fått fäste i medvetandet.

F. menar att Freud rörde sig mellan en Simbassängs- och en Sökandemodell. Hans första teori, Libidoteorin gällde fram till att Överjaget fördes in i hans tänkande. Det var en klassisk homeostatisk teori som, menar F., i princip liknar dagens teorier om hjärnan: aktualneurosen (1895, i boken kallad den aktuella neurosen) uppstod till följd av bristande utlopp för ens sexualitet och var därför inget för psykoanalysen (1895). Psykoneurosen, däremot, var en följd av en psykisk konflikt grundlagd i barndomen, och därför behandlingsbar på så sätt att Libidon till följd av behandlingen kunde frigöras från dess fixeringar. F. menar att Freud liksom Platon (i bl.a. Staten) ansåg att människan har ett inneboende behov av att utvecklas från sin upptagenhet av hedonistiska njutningar, och senare från sina ambitioner till framgång och ära, för att slutligen kunna leva i vishet och dygd.

När så Freud skriver essän 'Bortom Lustprincipen' (1920) beskriver han en livsdrift, Eros (namnet inspirerat av Platons Gästabudet), och han inför dessutom en destruktiv drift, Thanatos. F. menar att Freud här börjar att utforma en dualistisk teori där Eros står för Sökandet efter mening, kärlek och moral i en mer utvecklad form, medan Thanatos står för önskan om återgång till det konstanta, till det homeostatiskt inriktade upprepningstvånget. F. menar att denna teori (så förstådd) är riktig i så måtto att vi alla behöver ha en stabil balans i form av vanor, våra gjorda simlängder, för att klara av de högre målen, och att vi därför i kris också kan behöva medicinering för att upprätthålla en viss konstans inom oss, så att vi kan samla oss för ett inre växande. F. säger tydligt att Freud inte själv har dragit ovan nämnda slutsatser, men han menar att Freud skulle gjort det om han inte samtidigt känt ett behov av, en önskan om, att psykoanalysen skulle rymmas inom den positivistiska vetenskapen.

Robert Waelder, en elev till Freud som tidigare varit verksam som fysiker, förde 1930 för första gången över den då nya fysikens teorier till psykoanalysen i form av 'den multipla funktionens princip'. Niels Bohr postulerade att ett fysiskt faktum inte kan beskrivas på enbart ett sätt utan kräver två varandra uteslutande synsätt för att sakligt kunna beskrivas; detta i analogi med att en elektron utifrån ett synsätt kan ses som en partikel, utifrån ett annat som en vågrörelse. F. menar att Waelder med sin princip om den multipla funktionen drog den logiska slutsatsen av Freuds motstridiga tankegångar: "I Detet... samlas allt som driver en person... I (Jaget)... alla hennes avsiktliga handlingar, hennes riktning".

Boken innehåller många kliniska vinjetter samt en relativt utförlig fallbeskrivning av en psykoanalytisk process i vilken F. på ett lättfattligt sätt beskriver flera av psykoanalysens grundbegrepp. I beskrivningen av patientens medvetna och omedvetna kommunikation söker han också delge sina egna, analytikerns, reaktioner (sin motöverföring) – allt givetvis i summarisk och bearbetad form – på ett sätt som gör att man kan få en föreställning om deras samspel.

Han beskriver en socialt relativt väl fungerande kvinna med svårigheter att i djupet relatera till män. Hon har inte bildat familj och har svårt för barn, speciellt spädbarn. Av och till får hon plötsligt outhärdliga anfall av rastlöshet och oro och F. försöker då ordna akuttider (!). Vid dessa tillfällen är hon bara orolig, spänd och lätt förvirrad och utan tillgång till känslor, vilket hon annars har tillgång till. Hon känner sig inte hjälpt av detta. Småningom tror F., bl.a. utifrån att han själv känt en 'sexuell retning', att hon, sig själv omedvetandes, söker iscensätta en sexuellt laddad (oidipal) maktkamp mellan dem. Efter att han några gånger har upplevt detta kommer känslor av hjälplöshet upp inom honom, liksom inför ett sjukt litet barn vars

lidande han inte kan lindra. Han delger patienten sin upplevelse och hon minns då att hennes moder berättat hur svårt det var för henne, när hon inte kunde häva den kolik patienten hade som spädbarn. F. finner så på en egen diagnos (!) för hennes kroppsliga oro vilken hon är stolt (!) över att få. DSM-diagnosen han bestämde sig för var agiterad depression i brist på, anmärker han, att det inte finns någon diagnos för oförmågan att älska. Snart uppstår dessa symtom enbart inom analysen. Gradvis kommer så en underliggande sexuell och aggressiv kamp inom henne upp till ytan: "Han skall visa sitt först". En kamp som visar sig utgöra ett försvar mot att lämna över sig till analytikern i ett utsatt "spädbarnsberoende". Så småningom tillåter sig patienten detta i en dröm som emellertid snart följs av en annan dröm med ett sexuellt attackerande innehåll. Drömmarna bearbetas varefter symtomen gradvis försvinner.

Vi får således, tack vare F.s vilja att redovisa utvecklingen av sin motöverföring, följa hur de insatta extra sessionerna ger upphov till ett möte där en motorisk, opersonlig oro från en djupt narcissistisk domän hos patienten, först via en instabil och senare med hjälp av en djupare förankrad härbärgering inom analytikern, övergår först till en interpersonell process mellan patient och analytiker, i vilken sexualitet och aggressivitet är insnärjda i varandra (vilket enligt F. alltid är fallet) för att därefter, så småningom kunna differentieras ut i en Jag-Du-relation (Buber) där sexualiteten inte ageras ut – Libido övergår i Eros - och en djup anknytning, depressiv position, kan upprättas, kanske för första gången i patientens liv.

F. använder sig, förutom tidigare nämnda tänkare, av Bettelheim, en tidigare mentor, Buber, Fromm och österländska tänkare på ett sympatiskt sätt för att få stöd för den teori han kommit fram till i sitt kliniska arbete. Jag själv upplever den dock lite antedaterad och förenklad utan att tillföra några egentligt nya tankegångar.

Han använder sig av Descartes på ett sätt som de flesta andra inte gör, men jag är inte tillräckligt insatt i dennes skrifter för att kunna uttala mig – så förefaller t.ex. Damasio (2003, sid. 22) i sin bok 'Looking for Spinoza' tänka att denne i ett sent skede av sitt liv lagt in en brasklapp för att klara sig mot religiös förföljelse.

F. avfärdar emellertid flera neurovetenskapsmän, vilka jag "läst in mig på", som enkla materialister och anhängare av simbassängsmodellen. Jag kan hålla med om att några av dem, som presenteras i boken medelst kortcitat, verkar företräda en sådan enkel, reduktionistisk modell. Damasio kan emellertid inte avfärdas så enkelt, även om han talar om att kroppen-hjärnan-psyket fungerar utifrån en homeostatisk princip, om än på en hög nivå. Detsamma gäller Edelman, som förvisso också är materialist, men likväl har en väl utvecklad emergenteori vad gäller medvetandets uppkomst. De och en del andra går inte att avfärda med några korta citat! Vidare visar Penfields experiment att stimulera hjärnbarken inte på nödvändigheten av att förutsätta en andlig dimension. F. gör det helt enkelt för lätt för sig!

För att övertyga läsaren om att Jaget är ett subjekt med en komplex intentionalitet, och därför kräver en andlig dimension för att kunna förstås, fordras i denna tidsperiod en utförlig teoretisk diskussion med utgångspunkt från modern neurovetenskap och dito psykoanalytisk teori, systemteoretiskt tänkande samt en diskussion om subjektets uppkomst t. ex. utifrån en semiotisk tradition.

Några skulle inte heller beskriva F.s teori som dualistisk utan snarare som en dualistisk monism, analogt med Freuds tanke, att vi har ett synsätt, en vetenskap, för subjektets introspektion, psykoanalysen, och ett annat, neurovetenskapen, för att objektivt kunna beskriva hjärnans funktion.

Personligen delar jag inte F.s (liksom många andras) tanke att sexualiteten som sådan också är destruktiv till sin natur (t.ex. sid. 235), vilket givetvis inte hindrar att sexualitet och destruktivitet i realiteten ofta kan vara sammanblandade, liksom att autonomisträvanden och upprättandet av revirbehov i sina aggressiva uttryck kan leda till destruktivitet. Detta har bl.a. klargjorts i den bok av Fromm, 'Den destruktiva människan', som F. refererar till i sin bok. Kan den tidigt politiskt medvetne F. också ha inspirerats till sin Simbassängsmodell av Fromms redogörelse för nazisten Himmlers analsadism? (engelsk upplaga, sid 302) i vilken han visar utdrag ur den senares dagbok, där Himmler pedantiskt redogör för antalet simturer han gjort (Thanatos) medan inget nämns om en vanlig tonårings känsloliv (Eros i utveckling). Inte heller tror jag att det alltid finns en sexuell konflikt i "lökens mitt" (sid. 225). Även om en sådan troligtvis alltid förekommer behöver den fördenskull inte vara den centrala.

Både F. och hans förlag – det finns en i mitt tycke en omständlig och för innehållet i övrigt onödig dialog mellan förläggare och F. i slutet av boken – är säkert medvetna om ovanstående invändningar.

Den här boken är säkerligen inte avsedd för den akademiska diskursen. Jag ser den som ett sympatiskt credo och en stridsskrift för en mer insiktsfull och ödmjukt verksam klinisk psykiatri. Och sådan litteratur är verkligen av nöden. Boken riktar sig till alla som är verksamma inom psykiatrin och till den intresserade lekmannen. Den ger ett perspektiv på psykiska problem som i vår tid är satt på undantag. Den är ledigt och lättillgängligt skriven och författaren vinnlägger sig verkligen, och lyckas ofta, upprätta en dialog med läsaren. De talrika upprepningarna och en del "egotrippar" kanske till och med levandegör materialet och gör innehållet lättare att införliva för läsaren.